

ÂŞIK VEYSEL TİPOLOJİSİNDEN HAREKETLE KLASİK KÜLTÜRÜN SÖZLÜ KÜLTÜRE YANSIMASI*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ**

ÖZET

Cumhuriyetimizin doğum sancılarını çeken Sivas ilimizde âşık tarzı Türk şiiri köklü bir geleneğe sahiptir.

Cumhuriyet devrinde, geleneğin bir ürünü olan âşıklığı devam ettiren bir çok halk ozanımız vardır. Bunların en önemlilerinden birisi de Âşık Veysel'dir. Onun şiirlerini incelediğimiz zaman, klasik yazılı kültür unsurlarının, sözlü kültüre yansıdığını görebiliriz. Bu makalede, klasik yazılı kültürün sözlü kültüre yansımaları, Veysel'in bazı şiirlerinden alınan örneklerle açıklamaya çalışacağız.

Veysel'in bilgece anlatımları, zengin bir kültür mirası üzerinde şekillendiği için, oldukça derindir.

Cumhuriyetten önce Türk aydınları tarafından küçümsenen âşık edebiyatı, ferdi bir edebiyat olduğu kadar, aynı zamanda bir geleneğin de edebiyatıdır. Bu edebiyatın temsilcileri, mensup oldukları geleneğin birikimlerine değer vermiş ve onun kurallarına titizlikle uymuşlardır."

Âşık tarzı Türk şiirinin ilk temsilcileri olan ozan ve baksılar İslami dönemde çeşitli tesirler altında yeni bir terkip ve tip olarak ortaya çıktılar. Tasavvufi unsurların ağır bastığı tasavvufi halk edebiyatının yanında halka yakın milli bir edebiyat ihtiyacıyla saz şairliği geleneği de kesintisiz bir şekilde günümüze kadar geldi. Bu gelenek, yüzyılımızda Veysel meyvesini vermiş oldu.

24 - 25 Mart 2002'de Ankara'da Yapılan Âşık Veysel Sempozyumunda Bildiri Olarak Sunulmuştur.

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Âşık Veysel, Cumhuriyet devrinde klasik aşıklık geleneğini devam ettiren en ünlü saz şairlerinden biridir. Dolayısıyla o, bir devir edebiyatına damgasını vurmuş önemli bir halk ozanımızdır. Sivas Lisesi'nde öğretmenlik yaparken A. Kutsi Tecer onu keşfederek Türkiye'ye tanıtmıştır.

Bu giriş paragrafını yazarken, çocukluk yıllarımda gayr-ı ihtiyarî bir şekilde Veysel'in şiirlerini ve türkülerini söylediğimi hatırladım. Rahmetli Barış Manço gibi Veysel de şiirlerinde Anadolu insanını, toprağını yani bizleri dile getiriyordu. Onun için Veysel'in şiirleri ve türküleri insanımıza sınımsız geldi. Ülkemizde Veysel adı anılınca içinde tatlı bir huzur hissetmeyen insan yok gibidir.

Bugünlerde gençlerimizin bu kültür hazinelerinden gittikçe uzaklaştığını gördükçe üzülmemek mümkün değil. Zira Veysel; Köroğlu, Dadaloğlu, Yunus Emre ve Fuzulî gibi değerlerimizi gerektiği şekilde öğrenmemek, geleceğimiz adına büyük bir kayıptır.

Âşık Veysel, tamamen nev'i şahsına münhasır bir halk ozanımızdır. Onun en büyük özelliği, kimseyi taklit etmemesi ve deyişlerinin orijinalliğidir. Şâir, bu kabiliyete doğuştan sahiptir.

16. yüzyıl divan şairimiz Fuzulî'ye göre: "Şiir kabiliyeti insana yaratıcı tarafından ezelde bağışlanmıştır ve onun yardımı olmaksızın da kusursuz şiir söylenemez."¹² Fuzulî'nin de ifade ettiği gibi şiir söyleme özel bir yetenektir. İşlenerek basitten mükemmele doğru gidebilir. Bu kabiliyetin gelişiminde çevrenin de olumlu ve olumsuz tesirlerini gözden uzak tutmamak gerekir.

Prof. Dr. Umay Günay da "sanatçı ile sanat eseri arasındaki bağlantıda muhakkak ki sanatçının hayat hikayesinin ve mizacının büyük rolü vardı r"⁽¹²⁾ der.

Fuzulî de Türkçe Divanının önsözünde bu mizaç konusunu şöyle vermiştir: Yaratıcı, insana kendi sıfatlarından çok az ölçüde bazı özellikler vermiştir. * Sanat ve tabii olarak şairlik de yaratıcının sâni' sıfatının insandaki küçük bir tecellisi olarak değerlendirilebilir.^

** İhtimem, görmek, ilim, kudret, sevgi ve cömertlik gibi.

Şarkışla'nın Sivrialan köyünde dünyaya gelen Veysel, yedi yaşında gözlerini kaybetmesine rağmen büyük bir âşık-şâir olarak âşık edebiyatındaki müstesna yerini, yaratılıştan aldığı şiir söyleme izniyle almıştır diyebiliriz.

Şüphesiz sazla söyleyişin an'anevî inceliklerini Öğrenmesinde Molla Hüseyin ve Ali Ağa gibi üstadların payını unutmamak gerekir.⁽¹³⁾

Veysel, ustalıkla söylediği bu şiirlerinde, bugünkü neslin pek bilmediği bazı kelimelere, (pek sık olmamakla birlikte) yer vermiştir. Şikâr, bizâr, bühtan, geşt ü güzâr, tezvîr, küşe-i vahdet, faş, giriftâr, endâz, me'vâ, leşker, har, leb, küşâd, mürtekip gibi kelimeler bunlar arasında sayılabilir.⁶ Fakat Veysel esas olarak, geçmişten günümüze kadar süzülerek gelen güzel Türkçeyi en iyi şekilde kullanmıştır. Bu dil başarısı, onun şiirlerinin değerini arttıran önemli bir unsurdur. Çünkü o, toplumdaki herkes tarafından rahatlıkla anlaşılabilir kelimeleri seçmiştir.

Âşık Veysel, kendisiyle yapılan bir röportajda, sanat anlayışını, bir Nasrettin Hoca fıkrasıyla şöyle dile getirir:

"Nasrettin Hoca, eline bir saz almış ve tıngırdatmaya başlamış. Karısı Hoca'ya:

-Ne yapıyorsun. Hoca? diye sormuş.

-Saz çalıyorum, demiş Hoca. Karısı cevap vermiş:

-Hoca, saz çalanlar, ellerini aşağı yukarı hareket ettirirler.

Sen ise bir yerden tutmuşsun, elini ordan çektiğin yok. Bu nasıl saz çalmak!

Hoca istifini bozmadan cevap vermiş:

-Bunda şaşılacak bir şey yok hanım, onlar benim bu tuttuğum yeri arıyorlar."

Cumhuriyet döneminde, Anadolu'da klasik edebiyat kültürü devam ediyordu. Köy odası ve kahvehanelerde okunan belli kitapların da tesiriyle, eski edebiyat canlılığını koruyordu. Böyle bir atmosferde yetişen Veysel de, tabiatıyla bu tesirin dışında kalmamıştır. Halk, klasik edebiyatı kendi kültür birikimi ve zevki nisbetinde özümsemeye çalışmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan

eserler, halk edebiyatını klasik edebiyata bağlayan "ara örnekler" özelliği taşır. Ahmet Hamdi Tanpınar bunlara "mahallî klasik" adını verir. Âşık ve tekke edebiyatlarında bu "mahallî klasik" tarzın en güzel örneklerine rastlıyoruz. Bu tekke ve âşık edebiyatı şairleri tam klasik tarzda yazmamak veya söylememekle birlikte, klasik üslubun bazı kelime, tamlama ve mazmunlarına yer vermişler, ayrıca zaman zaman aruz veznini de kullanmışlardır.®

Klasik edebiyatımızın temel taşlarından biri olan tasavvuf düşüncesinin Veysel'in şairlerine nasıl yansıdığını birkaç örnekle görelim:

Şâir,
"Coşar deli gönül misal-i derya
Mecnun'a sahrada göründü Leylâ
Gördüğü güzellik hepsi Mevlâ
Ne sen var, ne ben var, bir tane Gaffâr"

diyerek tasavvufî düşüncenin önemli bir özelliğini ifade etmiş olur. Tasavvufun temeli, evrende tek varlığın bulunduğu, o tek varlığın dışındaki diğer varlıkların onun yeryüzündeki yansıması olduğu görüşüne dayanır, O tek varlık da Allah'tır. Öteki varlıklar ise yaratıcının çeşitli görüntüleridir. Bu görüntüler de yine tek varlık olan Allah'ın bilinmesi için vardır. Allah'tan başka bir varlığın olmadığını kabul eden bu görüşe "vahdet-i vücud" denir. Tasavvufa göre, Allah, evren ve insan, bir bütünlük içinde düşünülmekte, ilişkiler de bu bütünlük içinde açıklanabilmektedir./" Dolayısıyla Veysel, yukarıdaki dörtlükte "Gördüğü güzellik hepsi Mevlâ" derken, tasavvufun temeli olan bahsi geçen düşünceye yaklaşmış olur.

Veysel'in meşhur "Benim sadık yarım kara topraktır" nakaratlı şiirini okuyunca büyük mutasavvıflardan Cüneyd-i Bağdadî'nin şu sözlerini hatırlamamak mümkün müdür? Cüneyd şöyle der: "Sufî toprak gibidir. Her kötü şey ona atılabilir. Fakat ondan daima güzel şeyler çıkar. Sufî yeryüzü gibidir, üzerinde iyi de kötü de yaşar. O herşeyi gölgeleyen bulut, yeryüzünü sulayan yağmur gibidir."⁽¹²⁾

Veysel,
"Karnın yardım kazmayınan belinen

Yüzün yırttım tumağın elinen
Yine beni karşıladı gülünen
Benim sadık yarım kara topraktır"
derken, Cüneyd-i Bağdadî'nin "Her kötü şey ona atılabilir. Fakat ondan daima güzel şeyler çıkar" sözünü daha değişik bir şekilde, arifane ifade eder. Bu dörtlükte, tasavvuf kültüründe önemli bir prensip olan "kötülüğe iyilikle karşılık verme" düşüncesinin gizli olduğu söylenebilir.

Veysel'in Kara Toprak nakaratlı şiirinin derinliklerinde ilk insanın topraktan yaratılmış olması, insan neslinin topraktan yetişen ürünler sayesinde süregitmesi ve her insanın en nihayet toprağa kanışması, ölümden sonraki hayata toprak vasıtasıyla ulaşılması; dolayısıyla hayatın başından sonuna kadar toprakla iç içe olması gibi hususların bulunduğu söylenebilir.

Yunus Emre'ye göre de toprak; sabır, iyi huy, tevakkül ve mekremetin kaynağıdır.

"Topraktan biter küllisi"
diyen Yunus için toprak, aynı zamanda tevazu'un da sembolüdür.

Veysel'in
"Güzelliğin on par' etmez
Şu bendeki aşk olması
Eğlenecek yer bulamam
Gönlümdeki köşk olması"

dörtlüğü, Leyla ve Mecnun hikayesi ile ilgili olarak anlatılan şu menkıbeye tıpa tıp uyar:

Bağdat halifesi, Mecnun'un bu kadar çok sevdiği, âşık olduğu, uğruna canını bile feda edebileceği kızı merak eder ve görmek ister. Bunun üzerine Leyla'yı bulup halifenin huzuruna getirirler. Halife, Leyla'ya bakarak sorar:

-Mecnun'un şiirlerinde anlattığı sen misin?

-Evet.

Halife tebessüm ederek,

-Fakat sen diğer kızlardan farklı değilsin, hatta senden nice güzeller var, der.

Bunun üzerine Leyla,

-Siz beni Mecnun'un gözleriyle görseydiniz, böyle konuşmazdım, cevabını verir.⁽¹¹⁾

Veysel de aynı şekilde sevgilinin güzelliğini kendisindeki aşka ve bakış açısına bağlar. Şâir, "Leyla'yı yitiren Mecnun ben oldum" dediğine göre, Leyla ve Mecnun hikayesinin inceliklerini biliyor olmalıdır.

"Tâbirin sığmaz kaleme
Derdin dermandıyâreme
İsmin yayılmaz âleme
Âşıklarda meşk olmasa"

Mısralarında da, aşk temasının klasik şairlere benzer bir şekilde ifade edildiğini görmekteyiz. Fuzulî gibi, Veysel'in sanatının da en büyük unsuru, lirizmin en güçlü desteği aşktır. Şâir, Fuzulî gibi aşk ızdırabının dertlere derman olduğunu klasik anlayışa paralel bir şekilde anlatmıştır.

Veysel, bazı dizelerinde de klasik edebiyatta sık sık adı geçen mitolojik kahramanları da anar.⁽¹²⁾

"Nuşirevan adil nerede tahtı
Süleyman mührünü kime bıraktı"

Hz. Süleyman: Beniisrail peygamberleri ndendir. Peygamberlikle saltanatı birleştirmiştir. İsm-i azam yazılı yüzüğü ile dünyaya hükmetmiştir. Menkıbesi klasik edebiyatımızın önemli mazmunları arasında yer alır.⁽¹³⁾

Nuşirevan: Klasik Türk şiirinde ismine sıkça rastladığımız, Şehname'de ismi geçen, adaletiyle meşhur bir acem kahramanıdır. Sarayının kubbesine bir altın zincir astırmıştı. Bu zincire de ucu sarayın dışında duran bir zincir bağlattı. Sallanınca çan çalardı. Nuşirevan da şikayetçi geldiğini anlardı. Buna da zencir-i adi denirdi.

Veysel'in klasik kültürümüzün temel taşları olarak kabul ettiğini gördüğümüz, Mevlana ve Hacı Bektaş gibi şâirlere hitaben yazdığı şu şiirler de onun bu gönül sultanlarından ışık aldığına bir işaretidir. Veysel; Mevlana'ya ve Hacı Bektaş'a hitaben şöyle der:

MEVLANA'YI ZİYARET

Ziyareti m Mevlana'yı
Kabul et Allah aşkına
Bu fakiri divaneyi
Kabul et Allah aşkına

Eşiğine yüz sürem
El bağlayıp divan duram
Büyük lütfün eyle kerem
Kabul et Allah aşkına

HACI BEKTAŞ

Medet medet deyip kapma geldim
İsteğim dileğim ve Hacı Bektaş
İndim eşiğine yüzümü sürdüm
Kusurum günahım var Hacı Bektaş

Kul olanın elbet olur kusuru
Nesl-i peygambersin cihanın nuru
Alisin velisin pirlerin piri
Galma kusurlara Pir Hacı Bektaş

Her iki şiirde geçen eşiğine yüz sürmek ifadesi klasik kültüre ait bir bakış açısıdır.

Veysel,

"Güzel yüzün görülmezdi
Bu aşk bende dirilmez
Güle kymet verilmezdi
Âşık ve maşuk olmasa

diyerek, Divân şiirindeki âşık (bülbül), maşuk (gül) ilişkisini yazılı (klasik) geleneğe uygun bir bakış açısıyla şiirine yansıtmıştır. Divan şiirinde gülün, sevgilinin yüzü ve yanağı ile de çok yakın bir münasebeti vardır. Âşık sevgilinin güzelliği ile mest olur. Yazılı gelenekte bu hal

bülbülün, kokusu ve diğer özelliklerinden dolayı güle bağlantısı ve onun için sarhoş oluşu şeklinde ifade edilir.

Klasik yazılı kültürde, gül, sevgiliyi sembolize eden bir çiçek olduğu için, bütün çiçeklerin sultanı olarak kabul edilir ve bundan dolayı değerlidir. Sevgi, beşeri boyutlardan İlahi (soyut) boyutlara yükselen, sınırları kesin olarak tayin edilemeyen bir duygudur. Bu duyguyu ifade etmek için bir tabiat unsuru olarak daima gül ön planda olmuştur. Bu geleneğin canlı bir şekilde sözlü kültüre yansıdığını yukarıdaki örnekle görmekteyiz.

Klasik kültürde, zıtların kötü bir şey olmadığı düşmanlık sebebi olmaması gerektiği daima vurgulanmıştır. Bu husus, Veysel tarafından şöyle dile getirilir:

"Kim okurdu kim yazardı
Bu düğümü kim çözerdi
Koyun kurt ile gezerdi
Fikir başka başk' olmasa

KAYNAKÇA

- (1) GÜNAY Umay, Âşık Türk Şiiri ve Rüya Motifi, Ankara, 1993, s.8
- (2) DOĞAN M. Nur, Fuzûlî'nin Poetikası, İstanbul, 1997, s. 13
- (3) GÜNAY Umay , Âşık Türk Şiiri ve Rüya Motifi, Ankara, 1993, s.17
- (4) DOĞAN M. Nur, Fuzûlî'nin Poetikası, İstanbul, 1997, s.20
- (5) BANARLI N. Sami, "Âşık Veysel Misali", (Yavuz Bülent Bakiler, Âşık Veysel, Ankara, 1989, s.81-84'ten naklen)
- (6) KURNAZ Cemal, "Âşık Veysel'in Şiirlerinde Klasik Kültürün Yeri", Divan Edebiyatı Yazılan, Ankara, 1997, s.305
- (7) KURNAZ Cemal, a.g.e., s.306-307
- (8) MENGI Mine, Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi - Metinler), Ankara, 1997, s.30-31
- (9) BAKİLER Yavuz Bülent, Âşık Veysel, Ankara, 1989, s.41
- (10) BAKİLER Y.B., Âşık Veysel, Ankara, 1989, s.82
- (11) ONAY Ahmet Talat, Eski Türk edebiyatında Mazmunlar, Ankara, 1993, s.381
- (12) ONAY Ahmet Talat, a.g.e., s.9-12

NEVRUZ BAYRAMI VE ATATÜRK

Yard. Doç. Dr. G. Tarıman CENİKOĞLU*

ÖZET

Türk dünyasının bilinen en eski bahar bayramlarından birisi de Nevruz bayramıdır. Nevruz; Farsçadan alıntı bir kelime olup "Yeni Gün" anlamına gelmektedir.

Atalarımızın 12 Hayvanlı Türk Takvimi'ne göre, yeni yılın başlangıcı, gece ile gündüzün eşit olduğu, yani Milâdî 21 Mart gününe rast geliyor. Ayrıca Türk dünyasındaki yaygın inanışa göre, Nevruz, Göktürklerin Ergenekon vadisinden çıkışlarını, bağımsızlıklarını kazandıkları gün olarak kabul ediliyor. İşte o zamandan beri bayram olarak kutlanmaktadır.

Birçok komşu İslam ülkesinde olduğu gibi geleneksel olarak Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da bu bayramın kutlandığını görüyoruz.

Nevruz bayramı; Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün himayesinde, askerî ve mülkî erkânın katılımlarıyla kutlanmıştır.

SUMMARY

One of the most known easter of Turkish world is Nevruz. The word Nevruz derives from Persian and means 'New Day'.

According to Turkish Calender with 12 animals, the beginning of the new year comes with March, which the duration of the night and day equal (eqinouqs) However, in the common belief in Turkish world, Nevruz; is accepted as the date when Kotturks left from Ergenekon Valley and gained their independence. Since this time, Nevruz is started to be celebrated as easter.

* D.P.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi
43100/KÜTAHYA